

تعمیرات ایرانی

از سفر محمد قزوینی به اروپا با تأسیس دوره دکتری ادبیات فارسی

(۲)

درین دوره موجبات مشارکت عده‌ای از ایرانیان در مجامع علمی بین‌المللی فراهم شد. مخصوصاً شرکت چندتن از دانشمندان ایرانی در کنگره هنر و باستانشناسی ایران که در لندن گرامر تشکیل شد و نیز شرکت محمد قزوینی در سه اجلاس کنگره بین‌المللی شرقشناسان و شرکت سیدحسن تقی‌زاده در یکی از دوره‌های آن کنگره قابل ذکر است.

اقبال علمی به ادبیات پیش از اسلام که توسط ابراهیم پورداود، در دوران اقامت او در برلین و هندوستان، آغاز شده بود با انتشار ترجمه گاتها و یشتها موجب شد که معارف مزدیسنانی به وسیله کتاب و مقاله آینده روشنی بیابد و توجه بدین گوشه از فرهنگ ایرانی به آنجا رسید که عده‌ای از فضلاء ایران به خواندن زبان پهلوی پرداختند، مانند ملک‌الشعرا بهار، رشید یاسمی، مجتبی مینوی، سید احمد کسروی و بالاخره چند متن پهلوی به وسیله ملک‌الشعرا بهار، رشید یاسمی و احمد کسروی ترجمه و انتشار یافت. تا اینکه صادق هدایت که در هندوستان به آموختن زبان پهلوی مشغول شده بود نشر چند متن را بطور علمی تری آغاز کرد.

یکی از مباحثی که توجه به تحقیق و تجسس در آن درین دوره آغاز شد «فرهنگ عامه» (فولکلور) بود و صادق هدایت را باید پایه گذار آن دانست. هدایت با انتشار «اوسانه» و «نیرنگستان» اهمیت ارتباط این رشته را با فرهنگ ایرانی نمایانند و در دنبال آن جمع‌آوری قصه‌های رایج میان مردم روستاها و بازگویی آنها و همچنین گردآوری ترانه‌های محلی

* آقای ایرج افشار رئیس دانشمند و صاحب نظر کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و استاد دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.

آغاز شد و وزارت معارف حسین کوهی کرمانی رابه این خدمت برگماشت . کوهی کرمانی بیشتر در ناحیه کرمان به این کار مشغول شد و توانست که دو مجموعه «مقتصد ترانه از ترانه‌های روستائی ایران» و چهارده افسانه از افسانه‌های روستائی ایران» رابه چاپ برساند .

توجه به افسانه‌ها و مباحث مربوط به فرهنگ عامه چندان رواج و دلپذیری یافت که رادیوتهران از سال ۱۳۱۸ بخشی را بدان اختصاص داد و **فضل الله صبحی** مهتدی به قصه گوئی و جمع آوری مدارك و اطلاعاتی که از ولایات کسب می‌شد پرداخت . او در سالهای پس از شهریور ۱۳۲۰ قسمتی ازین افسانه‌ها را در چند کتاب منتشر ساخت .

ناگفته نگذاریم که در سال ۱۳۱۸ مجله موسیقی بنیاد گذارده شد . این مجله در جلب توجه محققان و علاقه مندان به «فرهنگ عامه» سهمی مؤثر داشت . مخصوصاً صادق هدایت در آنجا به نشر مقداری از ترانه ها و مثلها پرداخت .

یکی از مباحث مورد توجه درین دوره ، جمع آوری اطلاعات و نشر کتب مربوط به تاریخ و جغرافیای محلی است ، اعم از متون و آثاری که تالیف و نوشته قدماست و یا آنچه معاصران جمع آوری و تالیف کرده‌اند . تاریخ بخارا ، تاریخ سیستان ، تاریخ طبرستان ، تاریخ قم ، تاریخ جدید یزد ، تاریخ بیهق ، از متون قدیم و مهم است که در این دوره بر اساس نسخه‌های خطی طبع شد . از تحقیقات معاصران کتابهایی مانند **صید مروارید توسط محمد علی سدید السلطنه کبابی** ، **اصغهان تالیف حسین نور صادقی** ، **جغرافیای جندق و بیابانک نوشته حبیب یغمائی** ، **جغرافیای تاریخی دامغان از اقبال یغمایی** ، **تاریخ پانصدساله خوزستان** نوشته احمد کسروی ، **خلیج فارس از غلام علی بایندر** آشکده یزدان یا **تاریخ یزد تالیف عبدالحسین آیتی** که هر یک حاوی اطلاعات مفید محلی بود ، ازین نوع تالیفات و تحقیقات است .

مهمترین کتابی که در زمینه جغرافیای ایران انتشار یافت جغرافیای مفصل ایران تالیف **مسعود کیهان** است که در سه مجلد منتشر شد . دوره جغرافیای نظامی ایران تالیف **علی رزم آرا** نیز از آثاری است که بعضی از مجلدات آن درین دوره به چاپ رسید و انتشار دنباله آن تا سال ۱۳۲۹ شمسی ادامه یافت .

یکی از رشته‌هایی که درین دوره مورد توجه قرار گرفت و توسعه یافت فهرست نویسی نسخ خطی ، به متابعت از روشی است که فهرست نویسان اروپا از قرن هجدهم شروع کرده بودند . کتابخانه‌های ایران که درین دوره به جمع آوری نسخ خطی اهتمام بیشتر مبذول کرده بودند انتشار فهرس رانیز از جمله کارهای ضروری دانستند و قسمتی از فهرست‌های کتابخانه‌های آستان قدس رضوی به اهتمام **اوکتائی** ، مجلس شورای ملی

به اهتمام یوسف اعتصامی و اعتصام الملك ، كتاب خانه عمومی معارف به اهتمام عبدالعزیز جواهر کلام ، مدرسه و مسجد عالی سپهسالار به اهتمام ابن یوسف حدائق شیرازی در دسترس قرار گرفت .

فنون و علوم ادبی و مباحث دستوری و آئین نگارش یکی از رشته‌هایی است که به سبب احتیاج دانشجویان بدانها ، زمینه تحقیق عده‌ای از محققان قرار گرفت . «هنجار گفتار» از سید نصرالله تقوی ، «آئین نگارش از حسین سمیعی (ادیب السلطنه) ، رساله املای فارسی از احمد بهمنیار ، دستور زبان فارسی از عبدالعظیم قریب از نوشته‌های قابل ذکری است که سالها مورد توجه و مراجعه اهل فضل بود و همیشه در تاریخ علوم ادبی جزء کارهایی محسوب می‌شود که باروش جدیدی عرضه شده است .

اینک با توجه به کلیاتی که درباره جریان تحقیقات ادبی گفته شد فهرست اهم آثاری را که در مباحث مختلف میان سالهای ۱۳۰۴ - ۱۳۲۰ انتشار یافته است مکمل این تاریخچه می‌سازد .

متون ادبی و تاریخی

- اقبال آشتیانی عباس : تئمه الیتیمه فی ثعالبی نیشابوری ، ۲ جلد ، ۱۳۵۳ ق .
- معالم العلمای ابن شهر آشوب ، ۱۳۵۳ ق .
 - تجارب السلف هندوشاه ، ۱۳۱۳ ش .
 - حدائق السحرفی دقائق الشعر رشید و طواط ، ۱۳۵۸ ش .
 - شاهنامه (جلدهای ۲-۶) ، ۱۳۱۳/۱۵ ش .
 - طبقات الشعراء فی مداخل الخلفاء و الوزراء ابن معتز ، ۱۹۳۹ م .
 - دیوان امیر معزی ، ۱۳۱۸ ش .
 - بیان الادیان حسینی علوی ، ۱۳۱۲ ش .
 - تبصره العوام فی معرفه مقالات الانام حسنی رازی ، ۱۳۱۲ ش .
 - لغات فرس اسدی طوسی ، ۱۳۱۹ ش .
 - تاریخ طبرستان ابن اسفندیار ، ۱۳۲۵ ش .
 - بهار ، محمد تقی : مجمل التواریخ و القصص ، ۱۳۱۸ ش .
 - تاریخ سیستان ، ۱۳۱۴/۱۵ ش .
 - بهمنیار ، احمد : التوسل الی التوسل از بهاء الدین مؤید بغدادی ۱۳۱۵
 - تاریخ بیهق از ابن فندق ، ۱۳۱۷ ش .
 - اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید ، ۱۳۱۴ ش .

- تقوی ، سید نصرالله درة التاج لغرة الدباج قطب الدين محمود شیرازی (جلد دوم) ، ۱۳۱۷/۲۰ ش .
- دیوان ناصر خسرو (بامقدمه تقی زاده و تعلیقات دهخدا و عمکاری مجتبی مینوی) ، ۱۳۰۴/۷ ش .
- جاودان نامه از بابا افضل مرقی ، ۱۳۱۱/۱۲ ش .
- المنید للمستفید از بابا افضل مرقی ، ۱۳۱۰ ش .
- خلخالی ، عبدالرحیم : دیوان حافظ ، ۱۳۰۶ ش .
- رشید یاسمی ، غلامرضا : دیوان مسعود سعد سلمان ، ۱۳۱۸ ش .
- طهرانی ، سید جلال الدین : تاریخ قم ، از حسن بن محمد قمی ، ۱۳۱۳ ش .
- محاسن اصفهان مافروخی ، ۱۳۱۲ ش .
- حدود العالم من المشرق الی المغرب لب التواریخ ، ۱۳۵۲ ق .
- عبدالرسول ، علی : دیوان فرخی سیستانی ، ۱۳۱۱ ش ،
- دیوان خاقانی شروانی ، ۱۳۱۷ ش .
- فروغی ، محمد علی : کلیات سعدی با همکاری حبیب یغمائی ۱۳۱۴ - ۱۳۲۰ ش .
- خلاصه شاهنامه ، ۱۳۱۳ ش .
- رباعیات خیام با همکاری دکتر قاسم غنی ، ۱۳۲۰ ش .
- قریب ، عبدالعظیم : کلیله و دمنه بهرامشاهی ، (چاپهای متعدد دارد) ، ۱۳۱۰ ش .
- گلستان سعدی ، ۱۳۱۰ ش .
- اخبار برامکه ، ۱۳۱۳ ش .
- قزوینی ، محمد : دیوان حافظ با همکاری دکتر قاسم غنی ، ۱۳۲۰ ش .
- تاریخ جهانگشای جوینی (جلد سوم) ، ۱۳۱۶ ش .
- مدرس رضوی ، محمد تقی : المعجم فی معاییر اشعار العجم قیس رازی ، ۱۳۱۴ ش .
- تاریخ بخارا نرشخی ، ۱۳۱۹ ش .
- مجمل التواریخ گلستانه ، ۱۳۱۹ ش .
- آثار علوی یا کائنات جوابوحاتم مظفر اسفزاری ، ۱۳۱۹ ش .
- دیوان حکیم سنائی ، ۱۳۲۰ ش .
- مشکوة ، سید محمد : درة التاج لغرة الدباج قطب الدين محمود شیرازی (جلد اول) ، ۱۳۲۰ ش .
- درة الاخبار
- مشکان طبسی ، حسن : درة التاج لمرز الدباج قطب الدين محمود شیرازی ۱۳۱۷/۲۰ ش .
- اشارات (ترجمه فارسی) ، ۱۳۱۶ ش .

- مینوی ، مجتبی :** نامه تنسر ، ۱۳۱۱ ش .
- شاهنامه ، جلد اول ، ۱۳۱۳ ش .
- ویس و رامین فخرالدین گرگانی ، ۱۳۱۴ ش .
- نوروزنامه خیام ، ۱۳۱۲ ش .
- نقیسی ، سعید :** رباعیات بابا افضل مرقی ، ۱۳۱۱ ش .
- سامنامه خواجهوی کرمانی ، ۱۳۱۹ ش .
- قابوسنامه عنصرالمعالی ، ۱۳۱۲ ش .
- شاهنامه (جلدهای ۷-۹) ، ۱۳۱۳/۱۵ ش .
- رساله فریدون بن احمد سپهسالار (بی تاریخ)
- دیوان عطار ، ۱۳۱۹ ش .
- دیوان قطعات ابن یمن ، ۱۳۱۸ ش .
- تاریخ گیتی گشا ، ۱۳۱۷ ش .
- دستورالوزرای خواند میر ، ۱۳۱۷ ش .
- دیوان لامعی گرگانی ، ۱۳۱۹ ش .
- دیوان جنید شیرازی ، ۱۳۲۰ ش .
- وحید دستگردی ، حسن :**

- تحفه سامی سام میرزا صفوی ، ۱۳۱۴ ش .
- تذکره نصر آبادی ، ۱۳۱۷ ش .
- دیوان جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی ، ۱۳۲۰ ش .
- گنجینه نظامی ۱۳۱۶ - ۱۳۱۸ ش .
- بختیار نامه ی دقایقی مروزی ۱۳۱۰ ش .
- دیوان قائم مقام فراهانی ، ۱۳۰۸/۹ ش .
- دیوان باباطاهر عریان ، ۱۳۰۶ ش .
- همانی ، جلال الدین :** نصیحة الملوك غزالی ، ۱۳۱۵/۱۷ ش .
- التفهیم فی اوایل صناعة التنجیم بیرونی ، ۱۳۱۶/۱۸ ش
- ولدنامه ی سلطان ولد ، ۱۳۱۵ ش .
- یغمالی ، حبیب :** گرشاسب نامه اسدی طوسی ، ۱۳۱۷ ش .

تحقیقات تاریخی

- اقبال ، عباس :** خاندان نوبختی ، ۱۳۱۱ ش .

- تاریخ مفصل ایران (مغول) ، ۱۳۱۲ ش.
- پیرنیا ، حسن : ایران باستان ، ۳ جلد ۱۳۱۱ - ۱۳۱۷ ش.
- تربیت ، محمدعلی : دانشمندان آذربایجان ، ۱۳۱۴ ش.
- تقی زاده ، سیدحسن : گاه شماری در ایران قدیم ، ۱۳۱۶ ش. (رساله‌ای عمده به انگلیسی در همین زمینه در ۱۹۳۸ از تقی زاده در لندن نشر شد)
- از پرویز تا چنگیز ، ۱۳۰۹ ش.
- مقدمه تعلیم عمومی یا یکی از سرفصلهای تمدن ، ۱۳۰۷ ش.
- شرح احوال ناصر خسرو ، ۱۳۰۶ ش.
- رشید یاسمی ، غلامرضا : کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او ، ۱۳۱۹ ش .
- طهرانی ، سیدجلال : اصفهان نصف جهان (در گاهنامه) ، ۱۳۱۲ ش .
- آثار قدیمه فارس (در گاهنامه) ، ۱۳۱۳ ش.
- غنی ، قاسم : ابن سینا ، ۱۳۱۵ ش .
- فلسفی ، نصراله : تاریخ روابط سیاسی ایران و اروپا در عهد صفویه ، ۱۳۱۶ ش .
- شرح حال بزرگان (داریوش و انوشیروان) ، ۱۳۱۸ ش.
- کسروی ، سیداحمد : شهریاران گمنام (۳ جلد) ، ۱۳۰۷ - ۱۳۰۸ ش.
- تاریخچه پانصدساله خوزستان ، ۱۳۱۲ ش.
- مینوی ، مجتبی : مازیار ، تاریخ زندگانی و اعمال او ، ۱۳۱۲ ش .
- نقیسی ، سعید : مدرسه نظامیه بغداد ، ۱۳۱۳ ش.
- یزدگرد سوم ، ۱۳۱۲ ش.
- شیخ زاهد گیلانی ، ۱۳۰۷ ش .
- همانی ، جلال‌الدین : غزالی نامه ، ۱۳۱۵ ش.
- شعوبیه ، ۱۳۱۵ ش. (در مجله مهر)

تحقیقات ادبی و شرح احوال

- بهار ، محمدتقی (ملك الشعرا) : سبک شناسی یا تطور نثر فارسی (۳ جلد) ، ۱۳۲۰ ش.
- رساله در احوال فردوسی ، ۱۳۱۳ ش. (در مجله باختر)
- خلخالی ، سیدابراهیم : حافظ نامه ، ۱۳۲۰ ش.
- رشید یاسمی ، غلامرضا : تتبع و انتقاد در احوال و آثار سلمان ساوجی ، ۱۳۰۵ ش.
- احوال ابن یمن ، ۱۳۰۳ ش.
- ادبیات معاصر ، ۱۳۱۶ ش .

رضازاده شفق ، صادق : تاریخ ادبیات ایران (چاپهای متعدد دارد) ، نخستین چاپ ۱۳۱۳ ش.

فروزانفر ، بدیع الزمان : سخن و سخنوران (۲ جلد) ، ۱۳۰۸ - ۱۳۱۲

- رساله در تحقیق احوال و زندگانی مولوی رومی ، ۱۳۱۵ ش.

- تاریخ ادبیات ایران ، ۱۳۱۷ ش.

قزوینی ، محمد : رساله شرح حال ابوالفتوح رازی در انتهای جلد پنجم تفسیر ابوالفتوح رازی ، ۱۳۱۵ ش .

- مقاله تاریخی و انتقادی درباره نفثة المصدور ، ۱۳۰۸ ش .

- شرح حال ابوسلیمان منطقی سجستانی چاپ پاریس ، ۱۳۵۲ ق.

- بیست مقاله ، ۲ جلد به اهتمام ابراهیم پورداد و عباس اقبال ۱۳۰۷ ش.

نقیسی ، سعید : نخلبند شعرا ، احوال و منتخب اشعار خواجه ، ۱۳۰۷ ش.

- احوال و اشعار رودکی (۳ جلد) ، ۱۳۰۹ - ۱۳۱۹ ش.

- احوال و اشعار فارسی شیخ بهائی ، ۱۳۱۶ ش.

- جستجو در احوال و آثار اشعار شیخ عطار ، ۱۳۲۵ ش .

- احوال و اشعار حافظ ، ۱۳۲۰ ش.

- آثار گمشده ابوالفضل بیهقی (مندرج در مجله مهر)

- مجدالدین همکروشیرازی (مندرج در مجله مهر)

- تاریخچه ادبیات ایران (مندرج در سالنامه پارس)

همائی ، جلال الدین : تاریخ ادبیات ایران ، ۱۳۰۸ - ۱۳۰۹ ش .

زبان و لغت و علوم ادبی

تقوی ، سید نصرالله : هنجار گفتار ، ۱۳۱۷ ش .

تقی زاده ، حسن : جنبش ملی ادبی (در مجله تعلیم و تربیت) ۱۳۱۴ ش .

مقدمه تعلیم عمومی یا یکی از سرفصلهای تمدن ، ۱۳۰۷ ش.

داعی الاسلام ، محمدعلی : فرهنگ نظام ، (چهار جلد) ، ۱۳۱۰ - ۱۳۱۸ ش.

دهخدا ، علی اکبر : امثال و حکم (۴ جلد) ۱۳۱۰ - ۱۳۱۶ ش .

رضازاده شفق ، صادق : فرهنگ شاهنامه و ملاحظات دربارۀ فردوسی ۱۳۲۰ ش .

فروزانفر ، بدیع الزمان : فرهنگ تازی به پارسی ، جلد اول (الف - ر) ۱۳۱۹ ش .

فروغی ، محمدعلی : پیام به فرهنگستان ، ۱۳۱۶ ش.

- قریب، عبدالعظیم : دستور زبان فارسی (طبعهای متعدد دارد) ، نخستین چاپ ۱۳۰۵ ش.
 کسروی ، احمد : آذری یازبان باستان آذربایگان ، ۱۳۰۴ ش.
 - نامهای شهرها و دیهها ، ۱۳۰۸ - ۱۳۰۹ ش .
 - تاریخچه شیروخورشید ایران ، ۱۳۰۹ ش.
 نفیسی ، علی اکبر : فرنود ساریا فرهنگ نفیسی ، به اتمام سعید نفیسی (۵ جلد) ، ۱۳۱۷ ش.

فرهنگ ایران باستان

- پیرنیا ، حسن : داستانهای ایران قدیم ، ۱۳۰۷ ش .
 پورداود ، ابراهیم : گاتها ، ۱۳۰۵ ش.
 - ایرانشاه ، ۱۳۰۵ ، ۱۳۰۶ ش.
 - خرمشاه ، ۱۳۰۵ ش .
 - یشتها (دو جلد) ، ۱۳۰۷ - ۱۳۱۰ ش .
 - خرده اوستا ، ۱۳۱۰ ش.
 - یسنا (جلد اول) ، ۱۳۱۷ ش .
 کسروی ، احمد : کارنامه اردشیر بابکان ، ۱۳۰۹ ش .

فهرستهای نسخه‌های خطی

- کتابخانه آستان قدس رضوی : تالیف اوکتائی (۵ جلد) ، ۱۳۰۵ ش.
 کتابخانه عمومی معارف : عبدالعزیز جواهر کلام (۲ جلد) ، ۱۳۱۳ - ۱۳۱۴ ش.
 کتابخانه مجلس شورای ملی : تالیف اعتصام الملك آشتیانی ، ۱۳۰۵ - ۱۳۲۰ ش.
 (۳ جلد)
 کتابخانه مدرسه سپهسالار : ابن یوسف حدائق شیرازی (۲ جلد) ، ۱۳۱۳ - ۱۳۱۸ ش.